

Aproximació a l'estudi de les migracions residencials a la regió metropolitana de Barcelona. Els casos d'Alella i Matadepera

Anna B. Sánchez Garcia

Sociòloga per la UAB

Doctoranda en pensament geogràfic i organització

del territori a la Universitat de Barcelona

annabsanchez@inicia.es

Resum: Aquest treball intenta ser una contribució, des de la sociologia residencial, a la línia oberta, especialment des de la demografia, a l'estudi de les migracions residencials que s'han donat a l'interior de la regió metropolitana de Barcelona des de la dècada dels anys vuitanta. A la primera part es presenten les característiques generals d'aquest tipus de migracions i la seva concreció als municipis d'Alella i de Matadepera. A l'hora de cercar els factors explicatius d'aquests processos es qüestionen les argumentacions reduccionistes basades en el mercat de l'habitatge i la cerca de la qualitat de vida, reivindicant els aspectes no econòmics, simbòlics i socials que intervenen en les decisions residencials.

Introducció

Si revisem els diversos estudis que s'han fet entorn de les migracions residencials, especialment durant els anys noranta, veiem que han establert les principals característiques pel que fa a volum de població, origen, destinació, distància, la incidència de variables com l'edat o la categoria professional dels migrants o de la densitat urbana dels municipis, de manera que han pogut perfilar els itineraris, establir les zones d'emigració i les d'immigració.

Per fer aquesta descripció s'utilitzen dades estadístiques provinents de censos i registres d'altres i baixes de residència que es complementen amb la informació de grans enquestes com l'Enquesta Metropolitana de Barcelona. Es treballa, doncs, amb grans xifres agregades que no permeten una anàlisi detallada, ni pel que fa als municipis ni pel que fa als migrants.

D'altra banda, la unitat territorial d'anàlisi que generalment s'utilitza és el municipi o l'agregació de municipis. Això és degut en part a la disponibilitat de les dades i en part a la capacitat per utilitzar diverses fonts.

En molts treballs, però, es reconeix la incapacitat de donar descripcions més acurades amb aquestes fonts i que s'hauria de poder aprofundir en els perfils socials de la migració residencial, com també considerar l'heterogeneïtat interna dels municipis.

Pel que fa a les unitats territorials d'anàlisi, apareix en molts casos un problema de fons que limita molt la capacitat de comprensió de les migracions residencials o de qualsevol altre fenomen metropolità: el centralisme implícit i l'esquema concèntric.

A la darrerïa dels anys noranta, molts treballs se centren en les grans transformacions socials i espacials que es donen a la regió metropolitana de Barcelona, tant pel que fa a la distribució, composició i hàbits de la població com pel que fa a la seva dinàmica funcional, cada cop més estesa, més interdependent i més integrada, però Barcelona continua essent el principal punt de referència i es manté l'estructura concèntrica de corones entorn de la ciutat central per situar els processos que s'hi donen, mentre que en molts casos ja no es poden explicar per aquest esquema de difusió/influència simple.

Si bé durant els anys de *macroencefalisme*, quan es va donar el gran creixement, el nucli de Barcelona tenia un protagonisme indiscutible, la ciutat central ha anat perdent pes i amb la consolidació de la regió metropolitana també s'han consolidat altres ciutats que no pertanyen al continu urbà, amb les seves àrees d'influència i la seva dinàmica que igualment contribueixen a l'estructuració i al funcionament del conjunt.

Així, presentem en primer lloc les característiques bàsiques de les migracions residencials en general, i en el context de la regió metropolitana de Barcelona, posant una atenció especial a les variables explicatives de la migració tant pel que fa als municipis com als migrants. Vinculant els dos tipus de factors, plantejarem la complexitat latent en les motivacions de la migració, relacionades en les dimensions socials i simbòliques de l'habitatge. Això ens permetrà proposar la introducció de noves variables més específiques que permetin aprofundir més en el perfil social dels migrants i dels municipis als quals es destinen.

Atès que el que més interessa és incorporar els aspectes no econòmics a l'anàlisi de les preferències residencials, hem pres com a objecte d'estudi aquelles migracions en què el factor econòmic queda en segon pla. Es tracta de la migració que es dirigeix a habitatges unifamiliars, aïllats o entremitgers en municipis residencials que es caracteritzen per gaudir d'un medi ambient i social de qualitat, de manera que la principal motivació no és la cerca d'un habitatge més assequible, sinó la millora de la qualitat de vida.

Es tracta majoritàriament de municipis que van començar a créixer a partir del fenomen de la segona residència i que avui, gràcies al gran desenvolupament dels accessos, s'han acostat a la ciutat central.

En principi, s'han seleccionat dos municipis de la segona corona de la regió metropolitana de Barcelona: Alella, vinculada a Barcelona, i Matadepera, vinculada a Terrassa. Els criteris bàsics de selecció han estat cercar municipis que fossin representatius del fenomen tant en el pla estadístic, pel que fa al pes dels migrants residencials, com en el pla de la morfologia urbana, caracteritzada pel creixement a partir d'urbanitzacions de cases unifamiliars. També s'ha considerat que gaudissin del prestigi de ser municipis de qualitat i que seguissin una evolució similar dins el període estudiat.

1. Les migracions residencials

La mobilitat ha estat sempre al centre dels problemes que comporta l'estudi de l'espai de l'hàbitat. La seva anàlisi ens porta tant al moviment del parc de l'habitatge com al moviment de les persones. L'estudi dels moviments dins el parc d'habitatges permet seguir els processos de poblament i els processos de valoració o desvaloració de les diferents zones del parc residencial. La mobilitat de les persones ens aproxima a les facetes relatives a l'ús del temps i de l'espai, a la relació quotidiana amb el territori. La mobilitat residencial (ja sigui per canvis en la ubicació, el règim de tinença o el tipus d'habitatge) i les raons d'aquest canvi ens poden donar compte de transformacions dels comportaments de les llars i també de les seves aspiracions.

La mobilitat s'estudia des de diverses disciplines com la demografia, la geografia, l'economia o la sociologia. Per explicar-la, es considera una migració, definida per raons residencials. Els principals elements d'anàlisi que s'usen són, pel que fa als municipis, l'origen i la destinació, la distància respecte a la ciutat central, la densitat d'urbanització, la situació econòmica i el creixement del parc d'habi-

tatges. Pel que fa a les característiques sociodemogràfiques dels migrants, les variables utilitzades són l'edat, el sexe, l'estat civil, el nombre de fills, el nivell d'estudis, el nivell d'ingressos i la relació amb l'ocupació, i s'incorpora també el sector o la categoria professional a la qual pertanyen.

El migrant apareix com un actor que sota determinades constriccions pot fer eleccions residencials. El fet que la problemàtica se centri en l'individu està vinculat en part al desenvolupament dels mètodes quantitius basats en el principi de racionalitat dels comportaments migratoris, que són els més explotats gràcies a les eines estadístiques.

1.1. Les migracions residencials a la regió metropolitana de Barcelona

Una de les transformacions més importants que s'han donat a la regió metropolitana de Barcelona als darrers anys ha estat la concepció i l'ús del territori. La metropolització, en virtut de la qual s'estableixen relacions funcionals que integren el territori en un mateix sistema urbà, creix sobre el territori i augmenten les interdependències, de manera que les dinàmiques metropolitanes superen els límits del que s'havia definit com a àrea metropolitana i abasten ja bona part de la segona corona.

Les migracions intrametropolitanes es contextualitzen en la fase d'estancament demogràfic que va succeir el *boom* del creixement dels anys seixanta i setanta. Si des de l'any 1959 fins al 1975 el creixement demogràfic de Catalunya va assolir el seu màxim (fins a arribar a una mitjana anual del 2,5 %), a partir de l'aportació de la immigració i de l'impacte sobre el creixement natural d'aquesta, als anys vuitanta el creixement es va aturar i es va fer manifest un procés de redistribució territorial de la població per la saturació successiva de la ciutat de Barcelona i de les ciutats del seu continu urbà (Pujadas, 1991).

Les migracions han estat des de llavors, de manera creixent, el principal factor de creixement demogràfic dels municipis de la segona corona metropolitana.

Segons l'Enquesta Metropolitana del 1996, a mesura que el territori metropolità està més integrat, el canvi de residència s'associa cada vegada més a casos de canvi de municipi dins la regió. Com dèiem, en aquest context, els municipis de la segona corona metropolitana concentren gran part dels saldos migratoris positius i esdevenen el principal àmbit de creixement demogràfic.

Segons les dades d'aquesta enquesta, un terç de les persones que han canviat de residència almenys un cop durant els darrers quinze

anys (unes 350.000 persones) han canviat al mateix temps de municipi. Si bé és majoritari el canvi de residència dins el mateix municipi, creix la tendència que el canvi d'habitatge comporti un canvi de municipi (Nel·lo i Subirats, 1998).

Una de les conseqüències més manifestes en l'àmbit demogràfic d'aquests processos és la difusió del poblament. La població deixa les zones més poblades i denses per dirigir-se a municipis de menors dimensions i densitat, de manera que es redueixen una mica les diferències de densitat en el territori metropolità.

La segona corona metropolitana presenta, des del començament dels anys vuitanta, un saldo migratori positiu pràcticament equivalent a la pèrdua de població de Barcelona i la primera corona. De fet, les estadístiques mostren com quasi la meitat (un 47,6 %) dels canvis de residència intermunicipals d'aquest període han tingut com a destinació la segona corona.

Dins aquesta tendència, és important destacar el fet que són els municipis de menys de 50.000 habitants els que han rebut el 54,3 % dels canvis de residència intermunicipals, proporció que arriba al 69 % si només considerem els moviments migratoris originats a Barcelona.

Pel que fa a les principals característiques sociodemogràfiques dels migrants intrametropolitans, els diversos estudis assenyalen per al període considerat (1981-1995), d'una banda, col·lectius pertanyents a les categories professionals mitjanes i altes (tècnics, quadres mitjans i directius), i d'altra banda, els treballadors industrials com els grans protagonistes de les migracions. L'altra gran característica és que no es tracta tant de migració d'individus sinó d'unitats familiars, al mateix temps que pren importància la migració de persones d'edat avançada.

Respecte a les motivacions del canvi de residència, els resultats de l'enquesta destaquen els motius relacionats amb l'habitatge (canvis en el règim de tinença, les condicions pròpies o l'entorn) com la principal raó del canvi. També tenen un pes important les raons derivades de canvis en el cicle familiar (com la formació d'un nou nucli o variacions en el nombre de membres), mentre que les motivacions vinculades amb el treball han perdut pes. Finalment, quant a la intenció de canviar d'habitatge durant els anys vinents, sembla bastant uniforme a les diferents zones, i se situa entorn del 18 %.

El perfil dels qui tenen intenció de canviar, però, varia segons la residència actual. Mentre que el de Barcelona inclouria membres de categoria professional mitjana o alta, nivell d'estudis secundaris o superiors amb un nivell d'ingressos familiars mitjans o alts, a les corones tenen més importància les categories professionals baixes, el nivell d'estudis primaris i els ingressos mitjans.

Pel que fa a la destinació prevista, la principal tendència dels qui surten del municipi continua essent la de dirigir-se a la segona corona metropolitana, especialment els procedents de Barcelona.

1.2. Orígens i destinacions de les migracions

A l'hora de tractar les dinàmiques de l'àrea (Esteban, 1991, p. 89-108) o de la regió metropolitana (Pujadas, 1991) de Barcelona molts autors han utilitzat agrupacions dels municipis en subàrees distingibles, a fi de facilitar la lectura de les dades; en aquest cas, s'ha seguit la que utilitza normalment el Servei d'Informació Territorial de la Mancomunitat de Municipis. L'aspecte que ens sembla més interessant d'aquest sistema de treball és que obre una via d'anàlisi de les dinàmiques metropolitanes que trenca l'esquema concèntric de les corones i permet incorporar l'estudi dels comportaments migratoris entre les subàrees i dins de cada subàrea.

En l'estudi sobre moviments migratoris intermunicipals a la regió metropolitana de Barcelona del 1991, en primer lloc es posa de manifest que la principal mobilitat residencial es dona dins del municipi i de la subàrea. Respecte a la intensitat dels fluxos, la distància és la variable fonamental, ja que en general cada zona envia i rep més migrants de les zones que l'envolten que de les més allunyades.

En els itineraris de les migracions i també de la mobilitat entre les subàrees, cal assenyalar que es mantenen encara barreres físiques (muntanyes, rius, la ciutat de Barcelona) o socials (l'estatus social diferent assignat als municipis) que restringeixen la comunicació entre municipis i zones properes pel que fa a la distància. Això es posa de manifest especialment en l'escàs intercanvi entre les subàrees de la costa i les de l'interior o entre els eixos del Llobregat i del Besòs. Pel que fa a les barreres socials que orienten les migracions, destaca que, malgrat la proximitat entre les subàrees del Besòs i el Baix Maresme o del Besòs i el Vallès-Collserola, les migracions entre aquestes són poc nombroses.

Més endavant plantejarem com, segurament, l'anàlisi del perfil d'aquests migrants mostraria com l'adequació d'aquest perfil amb l'estatus social de la zona residencial de destinació és una de les característiques de les migracions.

La classificació de les subàrees segons els saldos migratoris posa de manifest que Barcelona és la que aporta un nombre més alt de migrants (més emigrants i més immigrants), tot i que l'emigració és molt més important que la immigració, en una proporció de 3 a 1.

Les altres subàrees amb més emigració que immigració són la del Besòs, la del Llobregat i la de Terrassa, mentre que la resta reben més immigrants dels que perden.

A totes les subàrees, llevat de les de Terrassa, Granollers i el Penedès, la majoria d'immigrants provenen de Barcelona, mentre que en aquestes els moviments migratoris interns se situen en primer lloc, per davant dels procedents de Barcelona.

Les subàrees de màxima atracció durant els anys vuitanta van ser el Baix Maresme, el Vallès-Collserola, l'Ordal-Llobregat i Sant Celoni, amb una proporció de més de 200 immigrants per cada 100 emigrants.

Pel que fa a les que perden població, destaca en primer lloc Barcelona, amb una proporció mitjana en aquests anys de 100 emigrants per cada 30 immigrants, i en segon lloc les subàrees vinculades al continu urbà (Besòs i Llobregat) i la zona de Terrassa, aquestes amb una proporció d'entre 85 i 95 immigrants per cada 100 emigrants.

Les variables estadístiques relacionades amb la seva capacitat d'atracció o d'expulsió que s'utilitzen generalment són:

- La distància per carretera des del municipi a Barcelona.
- La població municipal al darrer padró d'habitants, que permet definir la grandària de la localitat.
- La densitat de població en sòl urbà. Es considera que una densitat alta té una relació positiva amb l'emigració, mentre que una densitat baixa afavorirà la immigració.
- L'evolució del parc d'habitatges. Es considera que la construcció de nou habitatge té una relació positiva amb la immigració.
- La taxa de creixement dels habitatges secundaris, atès el seu potencial com a habitatges principals en relació amb l'evolució del parc d'habitatges.
- Els impostos directes municipals i els rendiments mitjans en la declaració de la renda d'un any, a fi d'avaluar la relació entre el nivell econòmic del municipi i les migracions, considerant que una major activitat econòmica es correspon amb més mobilitat.
- L'evolució dels llocs de treball localitzats al municipi i de la taxa d'atur municipal, considerant una relació positiva entre una situació d'ocupació favorable i la immigració.
- El percentatge dels grups de població que protagonitzen les migracions (de 25 a 34 i de 35 a 44 anys), considerant que un percentatge alt d'aquests grups determina un major potencial de mobilitat.

Aquest conjunt de variables dóna compte de fenòmens de caire estructural dels municipis, però presenta, segons el nostre parer,

dos problemes per a la interpretació: d'una banda, que les dades parteixen d'una homogeneïtat municipal que no existeix, i, d'altra banda, que fan referència a fenòmens estructurals que poden tenir múltiples concrecions en la realitat del municipi i que poden ser determinants en la mobilitat residencial de la població.

1.3. El perfil sociodemogràfic dels migrants

Les característiques sociodemogràfiques dels migrants residencials van molt lligades a l'origen i la destinació, com també a les motivacions que impulsen la migració. Els treballs entorn de la mobilitat residencial han utilitzat les grans variables sociodemogràfiques per fer un esbós del perfil dels migrants a partir de l'edat, el sexe, l'estat civil, el nombre de fills, el nivell d'instrucció, la situació en relació amb l'ocupació, el nivell de renda i el sector i la categoria professional.

La relació entre aquestes variables i el comportament migratori no és, però, tan clara, tot i que a partir de l'explotació de les dades dels padrons municipals del 1986 en l'estudi de Pujades (1991) s'obtenen alguns resultats significatius.

La composició per edats dels immigrants és molt jove, amb un 79 % de immigrants menors de quaranta anys. Aquesta tendència apunta al caràcter majoritàriament familiar de les migracions, vist el pes que hi tenen els joves i els menors d'edat.

El caràcter familiar es posa també de manifest amb la majoritària proporció de migrants no ocupats o dependents. Per zones, la tendència és que el balanç migratori dels ocupats sigui negatiu per a les zones que perden població, mentre que esdevé positiu per a les zones d'atracció.

Pel que fa a la migració segons la categoria professional, tenint en compte les diverses estructures professionals existents, es pot dir que Barcelona i les subàrees contigües del Llobregat i del Besòs perden professionals de totes les categories, i mentre que Barcelona envia més les categories mitjanes i baixes que les altes cap a l'extraradi, al Besòs i al Llobregat destaca l'exclusió de les categories més altes.

Matisant una mica la relació entre la categoria professional i la destinació de la migració, es dona una taxa neta de migració dels directius, professionals i tècnics negativa a Barcelona, el Besòs i el Llobregat, mentre que la subàrea que amb diferència ha atret aquestes categories ha estat el Baix Maresme.

Aquesta tendència es manté per a les categories mitjanes, mentre que per a les de la classe treballadora no està tan clarament definida tot i que es pot dir que segueixen la tendència.

Finalment, cal tenir en compte un aspecte important que també distingeix les migracions intrametropolitanes dels processos migratoris anteriors. Les taxes de migració neta de la categoria professional dels treballadors de la indústria, el comerç i el transport tenen una intensitat més baixa a totes les subàrees, de tal manera que es pot deduir que la major propensió al canvi de municipi, si més no en el període del 1981 al 1987, ha estat proporcional a la categoria professional. Han estat les categories altes les que han donat taxes migratòries màximes, seguides de les mitjanes i, més distants, les baixes. L'excepció es troba a Barcelona, en què les taxes més intenses s'han donat a la categoria baixa.

En aquest cas, també es posa de manifest que, tot i les tendències que s'apunten a partir d'aquestes variables, caldria trobar variables que permetessin aprofundir més en aquests resultats, especialment en relació amb l'estructura familiar, la seva posició social i el seu passat residencial, al mateix temps que s'hauria de poder concretar molt més la destinació de la migració pel que fa al barri i a la tipologia de l'habitatge.

1.4. Com s'expliquen les migracions residencials

El principal factor explicatiu que presenten els diversos estudis dedicats a les migracions intrametropolitanes és el mercat de l'habitatge. J. A. Módenes ha mostrat que la mobilitat residencial a les grans ciutats espanyoles és molt més baixa que la que es dona a les grans ciutats dels països veïns. La rigidesa del mercat immobiliari i el pes de les xarxes familiars de relació s'assenyalen com algunes de les raons explicatives d'aquest fet. Però les dades sobre intenció de canviar de residència durant els propers cinc anys que recull l'Enquesta Metropolitana de Barcelona del 1995 indiquen un canvi en aquesta tendència. Segons aquestes dades, un 18,6 % dels habitants de la regió majors de divuit anys tenen intenció de canviar d'habitatge. Aquest canvi es fa cada cop a més distància del lloc d'origen i s'associa cada vegada més al canvi de municipi.

La importància que estan adquirint aquestes migracions fa que cada vegada sigui més important conèixer les motivacions del canvi de municipi de residència. La resposta s'ha tractat especialment des de la demografia en diversos estudis d'abast general i local, que coincideixen a posar de manifest que els migrants són majoritàriament joves, amb un nivell d'estudis i d'ingressos superiors al de la mitjana de la població.

Es tracta d'uns patrons comuns a les diferents zones de la regió, i respecte als habitants de Barcelona s'observa que tenen més edat, més instrucció i un nivell econòmic més alt que els residents a les corones.

La composició dels migrants està molt relacionada amb les motivacions de la mobilitat residencial. L'Enquesta del 1995 pregunta a les persones que han canviat de residència des del 1980 per què ho han fet, i el principal motiu que s'addueix, amb un 51 %, fa referència a les condicions d'habitatge, mentre que en segon lloc hi ha les raons familiars, amb un 41 %, i les motivacions laborals en darrer lloc, amb un 7,5 %.

Les anàlisis interpreten aquestes xifres en relació amb el canvi ja esmentat en les migracions, segons el qual el creixement ja no respon a les migracions interregionals vinculades al treball, sinó a les migracions intrametropolitanes associades a l'habitatge.

2. La recerca de la qualitat de vida

Les explicacions de la migració residencial oscil·len entre dos eixos en relació amb el mercat de l'habitatge: la cerca d'un habitatge assequible i la cerca de la millora de la qualitat de vida. Tenint en compte que ens proposem incorporar els aspectes no econòmics a l'anàlisi de les preferències residencials, ens centrarem en l'emigració que es destina a municipis residencials que es caracteritzen per gaudir d'un medi ambient i social de qualitat, de manera que el factor econòmic queda en un segon pla i el principal argument del canvi és la cerca dels valors associats avui a la qualitat de vida: espai, tranquil·litat, contacte amb la natura (més o menys manipulada), privacitat i independència.

El perfil sociodemogràfic d'aquests migrants posa de manifest que es tracta bàsicament de nuclis familiars (amb fills o amb la intenció de tenir-ne), encapçalats per membres de categories professionals altes i mitjanes (professionals liberals, directius, empresaris, tècnics superiors, comerciants, personal qualificat de serveis, etc.), que marxen de la ciutat per instal·lar-se, com a propietaris, en un habitatge unifamiliar, preferiblement aïllat, en una urbanització residencial vinculada a un municipi petit.

Es tracta majoritàriament de municipis que van començar a créixer a partir del fenomen de la segona residència i que avui, gràcies al gran desenvolupament dels accessos, s'han acostat a la ciutat central.

L'opció de viure relativament lluny de la ciutat buscant un millor entorn mediambiental no és nova, ja que es remunta al tras-

llat de les classes altes als barris residencials fugint dels aspectes socials i ambientals més negatius de la industrialització (Kirschenmann i Muschalek, 1980). La novetat està en l'extensió d'aquesta tendència a les capes mitjanes. Tot i que és difícil datar aquests processos, en principi es prenen com a referència dos moments clau en l'evolució dels municipis que van rebre aquestes migracions, moments que d'altra banda estan molt vinculats a la conjuntura socioeconòmica general: els períodes 1985-1986 i 1990-1992.

Aquest col·lectiu de migrants dins la classe mitjana-alta no ens interessa només pel pes dels factors no econòmics en la decisió de canviar de residència i de forma de vida, sinó també pel seu lideratge social que fa que els seus valors i actituds tendixin a ser hegemònics i a estendre's a les altres capes socials. Així, la importància d'aquest procés resideix també en el fet que comporta canvis en els modes residencials, en la concepció de la ciutat i del territori.

Si ens fixem en la cultura de l'espai subjacent en aquestes actituds, descobrim que va lligada a canvis importants respecte a la cultura de l'habitatge a les ciutats mediterrànies. Sembla que en la cultura de l'habitatge associada a la vida col·lectiva, amb el predomini de l'habitatge plurifamiliar i la pluripropietat del sòl com la simbologia de l'espai públic (Tello, 2000), s'introdueixen els valors d'una cultura de l'habitatge vinculada a la propietat individual del sòl i el predomini de la vida domèstica sobre la vida pública.

A fi d'observar la concreció d'aquests processos a l'espai, s'han seleccionat dos municipis de la segona corona de l'àrea metropolitana de Barcelona: Alella, vinculada a Barcelona, i Matadepera, vinculada a Terrassa. Els criteris bàsics de selecció han estat cercar municipis que fossin representatius del fenomen tant en el pla estadístic, pel que fa al pes dels migrants residencials, com amb referència a la morfologia urbana, caracteritzada pel creixement a partir d'urbanitzacions de cases unifamiliars. També s'ha considerat que gaudissin del prestigi de ser municipis de qualitat i que seguissin una evolució similar durant els períodes estudiats.

Amb el cas de la relació de Matadepera amb Terrassa s'intenta posar de manifest el fet que el procés d'abandonar la ciutat es dona no tan sols a Barcelona sinó també a d'altres ciutats de la regió metropolitana, per bé que amb ritmes menys accelerats i, segurament, amb algunes particularitats pròpies.

Es tractava de disposar d'uns referents comuns que permetessin descobrir en un segon moment diferències en els processos, especialment en relació amb la concepció de camp i ciutat.

2.1. Les migracions residencials a les subàrees de Barcelona, el Baix Maresme i Terrassa

Com ja s'ha dit, un dels aspectes més interessants que plantegen les dinàmiques metropolitanes, més enllà de la centralitat de Barcelona i de l'anàlisi per corones, és el plantejament dels moviments migratoris dins de cada subàrea significativa. Això ens permet, d'una banda, valorar la dinàmica pròpia de les àrees i indirectament a partir de la dependència de les zones centrals en la seva evolució.

De les disset subàrees existents, en relació amb els municipis de la nostra anàlisi, es consideren les subàrees de Barcelona, el Baix Maresme i Terrassa.

2.1.1. Barcelona

Barcelona és la ciutat que presenta més intercanvi migratori amb gairebé tot els municipis de la regió metropolitana i la que té un saldo migratori més negatiu. Valorant les emigracions, durant el període 1981-1986 van emigrar de Barcelona 103.006 persones.¹ Dins el mateix període, es poden definir tres grups de municipis (Pujadas, 1991) que van rebre més de mil barcelonins: en primer lloc, els municipis més propers a Barcelona i amb els quals la ciutat conforma el continu urbà (Badalona, Sant Adrià de Besòs, Santa Coloma de Gramenet i Cornellà, Esplugues de Llobregat i l'Hospitalet de Llobregat); a continuació, els municipis molt industrialitzats i amb un volum important de població, com el Prat de Llobregat, Rubí o Cerdanyola del Vallès, i finalment (i aquests són els que tindrem més en compte), un grup de municipis que comparteixen l'estatus de gaudir d'un medi ambient i social de qualitat i entre els quals es troben Alella, Castelldefels, el Masnou, Sant Cugat del Vallès, Premià de Mar i Vilassar de Mar. És important destacar que, en aquests darrers municipis, els habitants arribats de Barcelona entre el 1981 i el 1986 superen el 6 % de la població existent el 1986. Destaca Alella com el municipi amb el percentatge més elevat, d'un 20,7 %.

A trenta-vuit municipis de la regió, el pes dels migrants procedents de Barcelona supera el 8 % de la població; es tracta de municipis mitjans o petits, en la majoria dels casos entre els mil i els tres

1. Font: Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona, «La població de Barcelona 1995», *Barcelona i Societat*, núm. 5 (1996).

mil habitants, excepte Alella, Sant Quirze del Vallès i Vallirana, que superen els cinc mil habitants; el Masnou, Sant Just Desvern i Vilassar de Mar, de més de deu mil, i Castelldefels i Sant Cugat del Vallès, amb més de vint-i-cinc mil habitants.

2.1.2. Perfil dels migrants i perfil dels municipis de destinació dels emigrants de Barcelona

Segons les dades de l'Informe sobre la Població de Barcelona que elabora cada any el Departament d'Estadística municipal, en el període 1987-1994 van deixar Barcelona un total de 218.542 persones. D'aquestes, entorn d'un 60 % es van dirigir a la mateixa província de Barcelona, un 15 % a la resta de Catalunya, un 24 % a la resta d'Espanya i un 2 % a l'estranger.

Per tal de conèixer les característiques de l'emigració destinada a d'altres municipis de la província de Barcelona, es van classificar els municipis receptors segons el volum d'immigrants barcelonins. Es van seleccionar cinquanta-dos municipis que en conjunt rebien un 46 % del total de l'emigració de Barcelona. A partir d'aquí es va elaborar una tipologia de municipis de destinació a partir de quatre variables socioeconòmiques bastant generals: el nivell d'instrucció (titulats mitjans i superiors), l'activitat econòmica (ocupació per sectors econòmics), la renda familiar disponible *per capita* i el preu mitjà dels habitatges de nova construcció.

A partir d'aquests criteris apareixen quatre grups de municipis que, en definitiva, tal com es planteja, es redueixen a dos. Hi hauria en primer lloc aquells municipis caracteritzats per un percentatge de titulats superiors per sobre de la mitjana catalana, un predomini d'ocupats en el sector serveis i una renda *per capita* notablement superior a la mitjana de Catalunya. En la mateixa tendència, però amb nivells més baixos, es trobaria el segon grup de municipis amb uns percentatges de titulats superiors i d'ocupats en el sector dels serveis i de renda lleugerament superiors a les mitjanes de Catalunya.

A l'altra banda se situarien els grups que presenten una dinàmica inversa respecte a aquestes característiques. S'hi trobaria el grup de municipis amb un baix percentatge de titulats superiors, un nivell de renda clarament per sota de la mitjana catalana i un predomini dels ocupats en la indústria i la construcció. De la mateixa manera que abans, l'últim grup el constituïrien els municipis que presenten aquesta tendència, però amb valors més propers a la mitjana de Catalunya.

Els percentatges més significatius de la destinació dels migrants barcelonins es donen als grups més extrems: el 40 % es van dirigir al tercer grup de municipis, mentre que el 25 % ho van fer als municipis del primer grup, i la resta d'emigrants es va repartir a parts iguals entre els altres dos grups de municipis, els de les franges intermèdies.

Val a dir que si bé no s'observen grans diferències en l'evolució d'aquesta emigració respecte al període anterior al 1991, sí que es donen diferències pel que fa a la distribució entre els municipis de cada grup.

L'estadística municipal dedueix a partir d'aquesta tipologia motivacions diferenciades en l'emigració. Es considera que, d'una banda, aquells residents que deixen la ciutat cercant una millor qualitat de vida, una millor oferta professional i també d'una fiscalitat més favorable es destinarien al primer i al segon grup de municipis; d'altra banda, es destinarien al segon i al tercer grup de municipis els migrants per motius laborals o que tenen problemes per adquirir un habitatge.

Segons la distribució territorial i la intensitat dels fluxos, s'estableixen per al període 1987-1994 quatre àmbits: dos de tendència emergent, situats a les àrees el Prat-Castelldefels i Mollet-Granolers, i dos de tendència a la baixa respecte al període anterior, que serien els de Sabadell-Terrassa i Alella-Mataró.

2.1.3. Baix Maresme

La subàrea del Baix Maresme engloba els municipis d'Alella, Cabrils, el Masnou, Premià de Dalt, Premià de Mar, Teià, Vilassar de Dalt i Vilassar de Mar.

Aquesta ha estat durant el període 1981-1987 la subàrea immigratòria per excel·lència, amb unes taxes de migració neta màximes per als quatre grans grups d'edat, dels quals destaca el 105,3 per mil dels joves, el 145 per mil dels adults-joves i el 90,2 per mil dels adults-madurs. La relació entre immigrants i emigrants és la més elevada de les totes subàrees de la regió metropolitana, i arriba als 242 immigrants per cada cent emigrants. Quant a les taxes d'immigració segons la categoria professional, en aquest grup de municipis es donen les taxes més altes en les categories de directius, professionals i tècnics, amb un 223,3 per mil, i a l'altre extrem recullen també les taxes de migració neta més altes en la categoria dels treballadors de la indústria, la construcció i els transports, amb un 50,8 per mil.

Aquesta doble tendència pel que fa a les categories professionals ens porta a considerar les diferències que es donaran entre els municipis de la subàrea i també a dins de cada municipi.

Respecte a l'origen dels migrants, provenen majoritàriament de Barcelona, seguida de les subàrees del Besòs i de Mataró. En la mateixa línia, les principals zones de destinació de l'emigració que surt d'aquesta subàrea són Barcelona i Mataró. Un aspecte que crida l'atenció és l'escassa relació dels municipis del Baix Maresme amb les altres zones.

2.1.4. Terrassa

En aquesta subàrea s'agrupen els municipis de Matadepera, Rellinars, Terrassa, Ullastrell, Vacarisses i Viladecavalls. La seva principal característica és la baixíssima relació entre immigrants i emigrants, la més baixa després de Barcelona, amb noranta-cinc immigrants per cent emigrants. Els immigrants que arriben ho fan des de Barcelona i Sabadell, mentre que els que emigren ho fan cap a la resta de Catalunya i a la subàrea del Vallès-Collserola. Cal destacar en aquest cas que mentre la zona de Sabadell atreu pocs terrassencs, a Terrassa hi arriben bastants sabadellencs.

Els municipis de Terrassa i Sabadell presenten una tendència significativa d'emigració cap als municipis que els envolten. Cadascun té les seves zones, que es poden distingir, a partir dels principals orígens de la immigració metropolitana, a través de l'explotació de les dades del cens del 1991, tal com han fet alguns treballs recents. Els emigrants de la ciutat de Terrassa es dirigeixen al nord-est, a Matadepera, i a l'oest, als municipis d'Ullastrell, Viladecavalls, Vacarisses i Rellinars.

Aquesta dinàmica posa de manifest que processos que fins fa poc temps només es donaven a la ciutat de Barcelona, estan prenent forma clara en altres ciutats importants de la regió metropolitana.

En aquest punt, però, l'anàlisi a partir de les subàrees no és suficient per copsar la dinàmica interna de la zona. A partir de les estadístiques municipals sobre l'evolució demogràfica de Matadepera i la mobilitat obligada dels seus habitants, com també analitzant les característiques del creixement urbà, s'apunta un procés similar al que defineix la relació entre Alella i Barcelona, tot i que amb particularitats específiques.

Passem, doncs, a veure amb més detall els principals trets descriptius d'aquests municipis.

2.2. Alella

Alella és un dels municipis de la comarca del Maresme que ha tingut un dels creixements més importants durant els anys vuitanta i part dels noranta.

Amb una superfície de 9,6 quilòmetres quadrats i a una altitud de 90 metres, limita al sud amb el Masnou, Tiana i Montgat; a l'est, amb Teià, i al nord-oest, amb Vallromanes i Santa Maria de Martorelles, tot i que és amb el Masnou que la relació és més estreta, fins al punt que en molts casos s'esborren els límits municipals.

A una distància mitjana aproximada de 17 quilòmetres de Barcelona, és el primer municipi, juntament amb el Masnou, de la segona corona metropolitana del Maresme.

Presenta una estructura urbana amb diversos nuclis o disseminats: Alella Centre, Alella Parc, Cal Vell, Can Magarola, Can Sorts, Can Teixidor, Canonge, Comafosca, la Creu de la Pedra, Font de Cera, Gaggioli, la Gaietana, Ivars Meià, Mar i Muntanya, el Mas Coll, Nova Alella, la Serrota, la Solaia, la Soleia, el Solell, Vallbona i Verge de Montserrat.

Ha passat d'una població de 3.381 habitants el 1981 a 7.696 el 1996,² de manera que la població s'ha doblat entre el 1981 i el 1991.

L'estructura per edats és més jove que la del conjunt de Catalunya, amb un percentatge dos punts per sobre pel que fa a la població de zero a catorze anys (amb un 16,9 %) i un percentatge cinc punts inferior respecte a les persones de més de seixanta-cinc anys (amb un 11,8 %).

Pel que fa al lloc de naixement dels seus habitants, destaca un percentatge molt inferior de nascuts a la resta de l'Estat (un 18 %, davant el 27 % de la comarca i el 28,8 % de Catalunya).

L'evolució de la població presenta dos punts clau durant el període 1983-1996, amb dos increments significatius: el primer, entre el 1985 i el 1987, en què es va passar de 4.162 a 5.401 habitants, cosa que va representar un increment d'un 29 %, i el segon, més discret, en el període 1990-1992, en què amb un increment del 7,9 % es va passar dels 6.433 als 6.943 habitants.

La comparació de les piràmides per sexe i edats del 1991 i el 1996 ens permet localitzar els efectius formats per unitats familiars joves que van arribar durant els anys vuitanta, si constatem les diferències positives de l'any 1996 en els grups d'edat de vint a vint-i-quatre anys i en els de quaranta-cinc a quaranta-nou anys i cinquanta a cinquanta-quatre anys.

2. Font: web de l'Institut d'Estadística de Catalunya, censos de població i padrons municipals d'habitants.

En el nivell d'instrucció, destaquen els percentatges superiors de persones amb estudis de segon i de tercer grau, amb un 45,4 % i un 21 %, respectivament, molt superiors a la mitjana de Catalunya, que presenta un 36,6 % i un 10 % respectivament.

Quant a l'evolució del tipus d'habitatge, és significativa la reducció del percentatge d'habitatges vacants (del 23,7 % al 5,6 %) entre el 1981 i el 1991, el període de més creixement, i l'increment d'habitatges principals, que durant el mateix període passa del 54,7 % al 71,3 %.

Les característiques dels habitatges principals segons la superfície útil de què disposen, tot i ser una mitjana de tot el municipi, és un indicatiu de la morfologia del creixement urbà basat en les urbanitzacions residencials. Les dades del 1991 presenten per al conjunt de Catalunya una majoria d'habitatges de 70 a 99 metres quadrats. A Alella, en canvi, el percentatge més alt es troba en els habitatges de 150 metres quadrats i més, amb un 40,3 %, mentre que a Catalunya aquest tipus d'habitatges principals representen només un 6,1 %.

Pel que fa a la relació amb l'ocupació de la població per sectors d'activitat, destaquen en el període 1986-1996 la reducció de l'agricultura, que passa del 4,7 % a l'1,7 %, i el creixement del sector serveis, que del 42,4 % (per sota de la mitjana catalana) passa al 68,3 %, onze punts per sobre de la mitjana de Catalunya. La reducció de l'ocupació en l'agricultura és important, pel fet que es tracta d'una terra amb una gran tradició vinícola. És notable el fet que el 29,7 % de la superfície agrària són terres llaurades (unes 243 hectàrees), mentre que el terreny forestal ocupa el 22,7 % d'aquella superfície.

La construcció i la indústria creixen durant el període 1986-1991 i decreixen del 1991 al 1996, any en què se situen en el 3,8 % i el 26,2 %, respectivament, valors una mica inferiors als de Catalunya.

La renda bruta familiar disponible per habitant, un altre dels indicadors utilitzats en la construcció de tipologies, és el 1996 de 2.330.000 pessetes, gairebé un 49 % superior a la mitjana de Catalunya.

Finalment, pel que fa als trets generals del municipi, és interessant presentar les dades relatives al parc d'automòbils segons el tipus de vehicle. Entre els anys 1991 i 1998, es percep un increment del 44 % del nombre de vehicles (de 4.020 a 5.793), cosa que ens dóna una relació d'1,05 vehicles per habitant de quinze a seixanta-cinc anys. Per tipus de vehicles, destaca el percentatge del 18,2 % de motos i altres, mentre que al conjunt de Catalunya aquesta categoria assoleix el 12 % (en ambdós casos el percentatge és estable per al període 1991-1998). Aquesta característica va novament molt lli-

gada a la morfologia de les urbanitzacions residencials, les quals no tan sols afavoreixen l'ús del vehicle privat en desplaçaments més allunyats, sinó que dificulten la realització dels desplaçaments a peu entre els diversos nuclis del municipi, i són les motocicletes la solució majoritària en el desplaçament dels més joves.

2.3. Matadepera

Matadepera és un dels municipis de la comarca del Vallès Occidental que no van créixer durant els anys del desenvolupament, sinó que ha tingut els creixements més importants durant la dècada dels vuitanta i començament dels noranta.

Amb una superfície de 24,8 quilòmetres quadrats i a una altitud de 423 metres, limita al sud amb Terrassa, a l'est amb Castellar del Vallès i al nord amb Sant Llorenç Savall. Aquests límits, especialment el de Terrassa i el del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt, han estat clau en el seu desenvolupament urbanístic i socioeconòmic.

En relació amb la regió metropolitana de Barcelona, és un dels municipis del límit de la segona corona. La principal relació de mobilitat s'estableix amb Terrassa, en segon i tercer lloc amb Barcelona, i també amb Sabadell, a força distància.

Com passa a Alella, presenta una estructura urbana amb diversos nuclis o disseminats: Barri de Sant Llorenç, Can Candi, Can Duran, Can Prat, Can Robert, Can Solà del Racó, el Cavall Bernat, Drac Parc, el Massot, Matadepera, la Muntanyeta, les Pedritxes, el Pla de Sant Llorenç, la Plana, Sant Llorenç dels Pins, Verge de Montserrat i Can Vinyes.

Ha passat d'una població de 2.376 habitants el 1981 a 6.082 el 1996,³ de manera que la població s'ha doblat entre el 1981 i el 1991.

L'estructura per edats el 1996 és més jove que la del conjunt de Catalunya, amb un percentatge sis punts per sobre pel que fa a la població de zero a catorze anys (amb un 20,6 %) i un percentatge sis punts inferior respecte a les persones de més de seixanta-cinc anys (amb només un 9,9 %). Aquesta estructura també és més jove que la que presenta Alella.

Pel que fa al lloc de naixement dels seus habitants destaca un percentatge molt inferior de nascuts a la resta de l'Estat (un 9,3 %, davant el 32,5 % de la comarca i el 28,8 % de Catalunya).

3. Font: web de l'Institut d'Estadística de Catalunya, censos de població i padrons municipals d'habitants.

L'evolució de la població és paral·lela a la d'Alella. Destaquen dos punts clau durant el període de 1983-1996, amb dos increments significatius: el primer, entre el 1985 i el 1987, en què es va passar de 2.978 a 3.603 habitants, cosa que va representar un increment d'un 21 %, i el segon, més discret, en el període 1990-1992, en què amb un increment del 7,9 % es va passar dels 6.433 als 6.943 habitants.

La comparació de les piràmides per sexe i edats del 1991 i el 1996 ens permet localitzar els efectius formats per unitats familiars joves que van arribar durant els anys vuitanta, si constatem les diferències positives de l'any 1996 en els grups d'edat de vint a vint-i-quatre anys i en els de quaranta-cinc a quaranta-nou anys i cinquanta a cinquanta-quatre anys.

En el nivell d'instrucció, destaquen els percentatges superiors de persones amb estudis de segon i de tercer grau, amb un 43,8 % i un 28,8 %, respectivament, molt superiors a la mitjana de Catalunya, que presenta un 36,6 % i un 10 %, respectivament.

Quant a l'evolució del tipus d'habitatge, és significativa la reducció del percentatge d'habitatges vacants (del 10,6 % a l'1,5 %) entre el 1981 i el 1991, el període de més creixement, i l'increment d'habitatges principals, que durant el mateix període passa del 47,1 % al 62,9 %. En aquest període el nombre total d'habitatges va passar de 1.220 a 2.079, cosa que representa un increment del 70 %.

A Matadepera, les característiques dels habitatges principals segons la superfície útil de què disposen és, encara més que en el cas d'Alella, un indicador clar del tipus de creixement urbà que s'ha donat a partir de les urbanitzacions residencials de qualitat. Si, com ja s'ha dit, les dades del 1991 presenten per al conjunt de Catalunya una majoria d'habitatges de 70 a 99 metres quadrats, a Matadepera la major part dels habitatges, un 59,3 %, disposen de 150 metres quadrats. Recordem que aquest tipus d'habitatges principals representen només un 6,1 % al conjunt de Catalunya.

Pel que fa a la relació amb l'ocupació de la població per sectors d'activitat, destaquen en el període 1986-1996 la reducció de la indústria, que passa del 37,2 % al 31,3 % (percentatges similars als de Catalunya, però deu punts per sota dels de la comarca), i el creixement del sector serveis, que passa del 50,2 % (per sobre de la mitjana catalana) al 64,6 %, set punts per sobre de la mitjana de Catalunya. La presència residual de l'agricultura, que l'any 1996 ocupa el 0,9 dels residents ocupats, es complementa amb les dades sobre distribució de la superfície agrària. A Matadepera, el 81,1 % de la superfície agrària és terreny forestal, amb unes 597 hectàrees, i les terres llaurades són només un 6,4 %.

La construcció creix durant el període 1986-1991 i decreix del 1991 al 1996, any en què se situa en el 3,2 %, valor inferior al de Catalunya, que l'any 1996 és del 7 %.

La renda bruta familiar disponible per habitant és el 1996 de 2.545.000 pessetes, un 62 % superior a la mitjana de Catalunya i també superior a la d'Alella.

Destaca també el fet que, en la distribució de la renda bruta familiar disponible per a l'any 1996, mentre que a Catalunya la remuneració dels assalariats representa el 56,1 % i les rendes empresarials i professionals són el 35,4 %, a Matadepera la tendència és inversa: la remuneració dels assalariats assoleix només el 44,8 %, i les rendes empresarials i professionals arriben al 52,5 %.

Pel que fa a les dades relatives al parc d'automòbils segons el tipus de vehicle, entre els anys 1991 i 1998 es percep un increment del 47,8 % del nombre de vehicles (de 3.052 a 4.511), cosa que ens dóna una relació d'1,06 vehicles per habitant de quinze a seixanta-cinc anys. Per tipus de vehicles, destaca el percentatge de motos i altres (d'un 15,5 % l'any 1998) mentre que al conjunt de Catalunya aquesta categoria assoleix el 12 %.

Aquestes són les dades estadístiques descriptives que perfilen els municipis; però, com ja hem comentat anteriorment, no es contempla la diversitat interna dels municipis i les característiques pròpies de cadascun dels seus nuclis. Per això caldria aprofundir en l'estudi de cada nucli. El lloc web de l'Institut Català d'Estadística ofereix algunes dades sobre població a nivell d'aquests nuclis, però, pel que fa al lloc de naixement dels residents, només distingeix a nivell de província. Pensem que caldria treballar amb aquesta informació creuant-la amb l'origen concret dels residents.

2.4. Mobilitat residencial i mercat de l'habitatge

Un dels factors que es consideren fonamentals en els canvis en el mercat de l'habitatge és l'increment dels preus. Durant el període 1986-1991, el preu per metre quadrat construït en habitatge de nova planta va multiplicar-se pràcticament per tres (de 70.852 a 210.925 pessetes). Des de llavors, el creixement de preus ha continuat, i ha anul·lat els efectes positius de la baixada dels tipus d'interès del 1994.

Des de l'economia, els experts atribueixen les pujades a l'increment del preu del sòl i de la manca d'espai edificable. En els darrers deu anys el preu de l'habitatge nou a Barcelona s'ha incrementat un

63 % segons l'Ajuntament de la ciutat, i un 17 % a Catalunya.⁴ Segons les xifres de la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge respecte a l'evolució dels preus a Barcelona i a les ciutats de la primera i la segona corona metropolitana, mentre que a Barcelona el preu mitjà del metre quadrat construït d'habitatge nou ha passat de 203.274 pessetes el 1990 a 245.239 pessetes el 1995, cosa que significa un augment del 20 %, a la segona corona, en canvi, els preus del 1990 eren de 116.677 pessetes i fins al 1995 van pujar un 14 %, situant-se en les 118.968 pessetes.

Per a Oriol Nel·lo (1998), és molt clar a partir d'aquestes dades que «el mercat de l'habitatge actua ensems com a motor i com a filtre de la distribució del poblament metropolità. N'és el principal motor perquè, al nostre entendre, molts dels desplaçaments s'expliquen —més que per la recerca de condicions de vida pretesament menys urbanes, o per la preferència de determinades tipologies arquitectòniques— per una raó força més contingent: la dificultat de trobar el tipus d'habitatge que es cerca al preu que hom pot pagar en el municipi d'origen. I n'és el principal filtre, perquè la capacitat d'accedir a l'habitatge i d'escollir-ne la localització, en estar en relació directa amb la renda, el mercat de l'habitatge condueix determinats grups socials a fer determinats moviments i ho impedeix a d'altres.»

En aquest treball, però, volem mostrar com el comportament en relació amb l'habitatge no respon únicament a la seva dimensió econòmica sinó que hi intervenen de forma decisiva d'altres processos vinculats a la seva dimensió social i cultural.

3. La importància de la dimensió social i cultural de l'habitatge

L'habitatge es considera la inversió més important de la vida. Però no ho és només pel volum de capital econòmic que requereix, sinó perquè es tracta d'un bé i d'una inversió que supera els límits econòmics. La primera raó que el distingeix d'altres béns és la relació que estableix amb l'espai. La producció d'aquest bé immoble constitueix un lloc únic per cada unitat que s'introdueix al mercat. L'estreta relació de l'habitatge amb l'espai implica que el valor econòmic i el prestigi social de l'adreça siguin interdependents. Els lligams que tenen els seus ocupants i el paper que té en la construcció i l'evolució de la identitat psíquica i social no es poden definir si no es té en compte la seva localització i el seu entorn.

4. *El País*, edició de Catalunya, 3 de juny de 2000.

No es poden comprendre completament les grans inversions de tota mena (en diners, en treball, en temps, en afecte) que es destinen a l'habitatge si no es té en compte que la casa és indissociable del grup social durable que l'habita i del seu projecte col·lectiu de perpetuació. No es pot reduir a un bé econòmic, perquè la creació d'una llar és la voluntat de crear un grup permanent, amb relacions socials estables, una saga capaç de perpetuar-se a la vegada que l'habitatge és durable, estable. És un projecte col·lectiu de la unitat domèstica sobre el futur (Bourdieu, 2000). La compra d'una casa va unida a la permanència en el temps de la unitat domèstica, de manera que és una inversió econòmica i una inversió social en la mesura que conté una opció de futur, un projecte de reproducció biològica i social.

Les transformacions que s'han donat en les estructures familiars clàssiques (l'increment dels divorcis, de la cohabitació i de les famílies monoparentals) afecten les estratègies residencials, especialment tocant a l'elecció entre lloguer o propietat.

L'habitatge és un element essencial de la posició social. La posició residencial (el paper de l'adreça, la importància del barri, l'estatus de propietat) formen part d'un projecte *familiar*. Les disposicions més o menys inconscients que porten a aquesta concepció de la casa com la residència estable d'una llar permanent i el fet d'esdevenir el principal indicador extern d'estatus social fa que en molts casos es confongui el continent amb el contingut i que aquests valors es projectin en les preferències residencials, tant pel que fa a la localització com a la tipologia i característiques constructives de la casa. En aquest sentit, veurem com els valors que els diferents grups socials projecten sobre la casa es posen de manifest especialment en afavorir funcionalitat o simbolisme, és a dir, aquella tipologia que remet o bé a l'estètica de les cases tradicionals o bé a detalls constructius que s'associen a les cases sumptuoses.

En termes d'inversió econòmica, l'adquisició d'un habitatge constitueix actualment una inversió de primer ordre que es caracteritza per la seva capacitat de revaloració i de transmissió en herència. La consideració social de l'habitatge com a patrimoni porta aparellada normalment la idea de l'estalvi i la seguretat que es poden aconseguir mitjançant la compra d'aquest bé.

Luis Cortés Alcalá (1995) planteja com els estudis entorn l'habitatge s'han caracteritzat per la indefinició dels objectes específics d'investigació i pel domini de la perspectiva que redueix l'habitatge a una mercaderia, i constata que als darrers anys s'han començat a presentar plantejaments que es proposen elaborar un marc teòric que permeti connectar l'habitatge amb l'estructura social. En aquesta línia, Cortés parteix dels plantejaments de Kemeny i, adaptant-los al con-

text espanyol, proposa el concepte d'habitar per englobar els elements físics, espacials, econòmics, socials i culturals del fet social d'habitar.

El primer aspecte que cal considerar quan definim el concepte d'habitatge més enllà de la perspectiva econòmica és que aquest és un espai on es viu en societat. Cada habitatge constitueix un tipus d'espai específic que es troba inserit en un context general més ampli format pel barri, el poble o la ciutat, el país, etc. La inserció a la societat és, doncs, més complexa del que podria semblar, en la mesura que constitueix un referent multidimensional amb significats molt diferents. Habitatge és, com ja s'ha dit, en primer lloc l'espai de la família, on s'aprenen i es desenvolupen les activitats bàsiques de la vida social. En aquest punt és important tenir en compte la diferència més significativa entre llar i família: en el concepte de família es prioritza el parentiu, mentre que en el de llar es defineix la convivència comuna. Però, en relació amb la dimensió social de l'habitatge, hem d'ampliar la definició estadística de llar considerant-la l'espai vivencial de l'experiència quotidiana.

Cada civilització projecta sobre l'habitatge les normes essencials del seu espai, ja que tot habitatge porta inscrites en les seves formes els valors tècnics, religiosos, estètics i espacials propis de la col·lectivitat i, pel fet de ser habitat, els ensenya permanentment als seus ocupants.⁵

L'habitatge també s'insereix a l'estructura social com a espai d'expressió dels valors culturals i ideològics de cada grup social, i exerceix un paper no tan sols receptor, sinó actiu, en la cultura i en la ideologia. Aquests aspectes han estat molt tractats des de l'antropologia o l'arquitectura, però no s'han tingut gaire en relació amb les motivacions del canvi residencial.

En la interrelació de l'habitatge i l'espai en què s'ubica es poden distingir diversos nivells de relació. Les mateixes característiques espacials i constructives constitueixen un indicador potencial de les seves possibilitats d'ús i del nivell social dels seus ocupants.

Hi ha una sèrie d'elements d'aquesta interrelació que s'haurien de considerar com a variables en l'estudi de la destinació de la migració residencial, vinculant-les al perfil social dels seus protagonistes:

— Característiques físiques i arquitectòniques de l'habitatge (edat, superfície, tipologia, nombre d'habitacions, distribució de les peces, instal·lacions i equipaments de què disposa, qualitat de la construcció i dels condicionaments, estat de conservació, etc.).

5. Citat per Pezeu-Massabau a Cortés, 1995, p. 41.

— Característiques de l'edificació (habitatge unifamiliar o plurifamiliar, aïllat o entremetgeres, serveis col·lectius i espais comunitaris, etc.).

— Característiques del barri o la zona residencial en què es localitza l'habitatge (morfologia urbana, situació del mercat d'habitatge, densitat residencial, zones verdes, proximitat al lloc de treball i als serveis —comerços, equipaments educatius, sanitaris i culturals—, proximitat al centre o a la ciutat central, etc.).

— Característiques de l'entorn metropolità en què se situen els nivells anteriors (característiques municipals, equipaments, estructura urbana del municipi, situació regional o nacional, etc.).

S'ha de tenir en compte també, pel que fa a la inserció de l'habitatge, que constitueix un element estructurador de l'entorn en què es troba. Tenint en compte que l'espai no és homogeni ni neutral, sinó que està segmentat i és desigual, no es pot oblidar que els grups socials lluiten per situar-se en els espais que els proporcionen més beneficis.

Amb tot, la complexitat de l'habitatge no pot reduir-se a la seva vessant econòmica, sinó que cal comprendre'l situant l'anàlisi en el context global de l'estructura social.

No es poden considerar les migracions residencials a la regió metropolitana sense tenir en compte que la segregació urbana també s'estén: és la tendència a l'organització de l'espai en zones de forta homogeneïtat social interna i de forta disparitat, no solament en termes de diferències sinó de jerarquia. En l'elecció de l'habitatge, el resultat més evident és la tendència a desplaçar-se cap a zones d'un nivell social equivalent.

D'altra banda, no es pot ignorar el fet que l'organització de l'espai és inherentment política, de manera que l'estudi de les polítiques urbanes és un punt clau per comprendre les estructures espacials de la localització residencial, que afavoreixen directament o indirecta determinats individus o col·lectius.

4. La construcció social de les preferències residencials

Amb el que s'ha plantejat fins ara s'ha intentat mostrar la necessitat de fer un estudi més acurat sobre les motivacions de les migracions residencials. En aquest sentit, considerem que per construir un model teòric d'anàlisi dels factors que motiven aquestes migracions, el primer que cal fer és defugir la predominança explicativa dels models de l'economia clàssica. L'habitatge, però, ha estat sem-

pre un objecte d'estudi típic de l'anàlisi econòmica fonamentada en les lleis del mercat. Es considera que els individus concorren al mercat amb un determinat capital econòmic disponible (o potencial) que defineix la solvència de la seva demanda i unes preferències que s'expressen en una corba d'utilitat, de tal manera que oferta i demanda s'ajusten mecànicament mitjançant el comportament racional dels individus que maximitzen la seva utilitat.

El càlcul econòmic estrictament utilitarista no pot donar compte del comportament dels factors no econòmics que intervenen en el procés de forma determinant. En definitiva, el context que proporciona l'economia clàssica no pot explicar el comportament de la *demanda* d'habitatge perquè no és el context explicatiu adequat.

Atès que partim de la hipòtesi inicial que les preferències residencials, lluny de ser individuals, es construeixen socialment i que la seva heterogeneïtat i articulació queda reduïda, en el cas dels habitatges unifamiliars aïllats, a l'assumpció individual dels valors de millora de la qualitat de vida, hauriem de disposar d'un model d'anàlisi que ens permetés identificar el context social en què es construeixen les preferències residencials.

En aquest sentit, creiem que la incorporació de les variables presentades, referides a les característiques d'habitatge i del seu entorn, com també una anàlisi més acurada de les característiques socioeconòmiques dels migrants, podrien ser un primer pas en aquesta direcció.

Considerem que el procés de mobilitat residencial s'articula sobre dues bases: la primera és el cicle familiar, ja que amb el pas del temps evolucionen les necessitats, les aspiracions i el capital econòmic que possibilita el canvi residencial; la segona seria el cicle laboral de la família, que es refereix a la trajectòria laboral dels seus membres. Aquests dos cicles estan totalment interrelacionats i aquesta interrelació ens hauria de permetre aprofundir en les motivacions del canvi residencial. Per exemple, un ascens important en l'àmbit laboral i/o social modificarà les expectatives, els projectes i les necessitats de la família, i la residència haurà d'estar en consonància amb l'estatus social adquirit.

D'altra banda, creiem que l'explotació de les fonts estadístiques i l'anàlisi de contingut de les característiques d'habitatge s'haurien de completar amb el testimoni directe del migrants residencials. Un dels objectius seria conèixer el seu passat residencial.

Es podrien fer enquestes biogràfiques per reconstruir el passat residencial de les llars segons el cicle de vida familiar i professional, o bé, amb el mateix objectiu, entrevistes en profunditat o històries de vida que ens permetessin contextualitzar les decisions residencials

en relació amb el moment del cicle familiar i professional, considerant també les expectatives que es tenien i la posterior valoració del canvi.

Així, podríem reconstruir les seves trajectòries residencials. La trajectòria residencial es defineix com la successió de règim d'ocupació, de localització de la residència i de tipus d'habitatge en el decurs del cicle de vida. La reconstrucció de la cadena de seqüències residencials hauria de servir per fer llum sobre els processos en virtut dels quals les llars prenen decisions que orienten la seva trajectòria residencial.

5. Conclusions

La majoria d'estudis mostren una relació entre el nivell econòmic de l'usuari i la localització de l'habitatge. Es planteja que per a una franja significativa de població l'única zona en què es pot adquirir l'habitatge és la nova perifèria. Però no es pot creure que la sortida de la ciutat obeeixi només a raons estrictament pressupostàries: com hem plantejat en aquest treball, la dimensió social de l'habitatge ens porta a fer algunes matisacions.

Si bé la manca d'un mercat interior flexible i assequible és un dels factors que impulsa la migració dels habitants de Barcelona cap a la seva perifèria, aquesta tendència a deixar la ciutat es dona també en altres localitats on les condicions econòmiques de l'habitatge no presenten la duresa de la capital, i això ens porta a pensar que existeixen altres motivacions que impulsen a cercar localitzacions residencials menys urbanes.

Els resultats de les enquestes mostren que la major part del conjunt dels usuaris que cerquen habitatge a les noves perifèries no canvien la tipologia de l'habitatge. Generalment, el canvi residencial es produeix d'un edifici plurifamiliar a un altre edifici plurifamiliar d'una població mitjana situada a les corones metropolitanes.

És en aquests casos que els condicionaments econòmics resulten el principal factor decisiu. Però existeix un col·lectiu per al qual el trasllat de residència va lligat a un canvi tipològic substancial, en passar a adquirir com a residència principal un habitatge aïllat, entremitger o que forma un conjunt morfològic, ubicat en un sòl urbà de creació recent i bastant desvinculat del nucli urbà municipal.

En aquests casos, en canvi, les justificacions econòmiques queden en segon pla, ja que el preu del nou habitatge permetria adquirir un habitatge a la ciutat però difícilment de la tipologia unifamiliar.

Com ja s'ha dit, la justificació d'aquest tipus de canvi és l'oportunitat de gaudir d'un contacte més proper amb la natura, d'una vida més saludable, més tranquil·la, sense els inconvenients de la vida a la gran ciutat. En definitiva, la millora de la qualitat de vida.

Una part d'aquest discurs també fa referència a l'oportunitat d'obtenir, pel mateix preu, més metres quadrats construïts, buscant sempre un espai que representi aquella casa ideal que permeti tant gaudir de la vida familiar com treballar.

La justificació econòmica es fonamenta en una imatge generalment segmentada i incompleta: d'una banda, és veritat que a les corones metropolitanes el cost estricte de l'habitatge, amb les mateixes característiques, és més baix que dins la ciutat tradicional; d'altra banda, no es tenen en compte els costos no econòmics, més difícils de comptabilitzar, que el trasllat implica, a més a més dels canvis socials i de l'entorn, que constitueixen un fort impacte en la manera de viure.

Amb la nova localització, incrementaran molt els desplaçaments de la unitat familiar: tindran un fort increment tant en cost com en temps. A més de la mobilitat obligada vinculada al treball i a l'estudi, l'anomenada *mobilitat no obligada* esdevé també obligatòria. Tots els membres de la família es veuen obligats a traslladar-se per dur a terme qualsevol activitat fora de la casa. Els desplaçaments, donada la ubicació de la casa, es faran majoritàriament amb transport privat, de manera que comportarà un increment dels vehicles familiars, amb el cost que això implica. Així, el canvi d'un entorn urbà per un de més *natural* allunya els seus protagonistes de la possibilitat de desenvolupar activitats pròpies de la vida ciutadana (associatives, culturals, recreatives, etc.) i comporta el desplaçament cap a d'altres indrets.

Tot i que aquesta tendència no és majoritària, persisteix i s'estén entre les capes mitjanes. Això ens porta a pensar que darrere aquest fenomen s'està donant un canvi cultural en la concepció de la ciutat. Apunta un tipus de ciutat molt diferent de l'actual, compacta, estructurada sobre una xarxa viària que possibilita la convivència dels diferents mitjans de transport, amb un teixit urbà ric i complex que permet la combinació de diferents usos i activitats que li donen diversitat i dinamisme.

També es posa de manifest que la pressió mediàtica i cultural que presenta l'habitatge unifamiliar com l'única tipologia capaç de satisfer la família tradicional, mitjançant més espai, més privacitat, més qualitat ambiental i social, en contacte amb una natura artificial i d'altres argumentacions en la mateixa línia, estan relacionats amb un procés de pèrdua de prestigi de la ciutat com a entorn habitable.

Bibliografia

- ASCHER, F. (1995). *Le logement en question*. París: L'Aube.
- BONAL, R. (1998). «Del món rural al món urbà a Catalunya». A: GINER, S. (1998). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.
- BOURDIEU, P. (2000). *Les structures sociales de l'économie*. París: Seuil.
- BOURDIEU, P.; WACQUANT, L. J. D. (1994). *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder.
- CAPELLADES, J.; FARRÉ, M. (1998). «L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents». A: GINER, S. (1998). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.
- CORTÉS ALCALÁ, L. [et al.] (1995). *La cuestión residencial: bases para una sociología del habitar*. Madrid: Fundamentos.
- DEPARTAMENT D'ESTADÍSTICA DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA (1996). «La destinació barcelonina: aproximació a una tipologia de municipis». A: *Barcelona Societat: Revista d'Informació i Estudis Socials* [Barcelona: Ajuntament de Barcelona], núm. 5.
- ESTEBAN, J. (1991). «El fet metropolità». A: *1r Congrés Català de Geografia. I: Conferències*. Barcelona.
- GINER, S. (1998). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTUDIS METROPOLITANS DE BARCELONA (1998). *Les transformacions de la societat metropolitana: Una lectura de l'enquesta sobre condicions de vida i hàbits de la població de la regió metropolitana de Barcelona (1985-1995)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.
- KIRSCHENMANN, J. C.; MUSCHALEK, C. (1980). *Diseño de barrios residenciales: Remodelación y crecimiento de la ciudad*. Barcelona: Gustavo Gili.
- MÓDENES, J. A.; PASQUAL, J. (1994). «Assaig de modelització de les migracions metropolitanes. Regió Metropolitana de Barcelona, 1986-1990». Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics. (Papers de Demografia; 88)
- (1998). «Les migracions a Catalunya. Intensitat, selectivitat i estructura espacial dels fluxos migratoris». A: GINER, S. (1998). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.
- NEL-LO, O. (1998). «Les dinàmiques metropolitanes: la difusió de la ciutat sobre el territori». A: GINER, S. (1998). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.
- NEL-LO, O.; SUBIRATS, M. (1998). «Ús de l'espai, ús del temps». A: INSTITUT D'ESTUDIS METROPOLITANS DE BARCELONA (1998). *Les transformacions de la societat metropolitana: Una lectura de l'enquesta sobre condicions de vida i hàbits de la població de la regió metropolitana de Barcelona (1985-1995)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.
- PROVANSAL, D. [coord.] (2000). *Espacio y territorio: miradas antropológicas*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- PUJADAS, I. [et al.] (1991). *Moviments migratoris intermunicipals a la regió metropolitana de Barcelona*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics. (Papers de Demografia; 56)
- SEGAUD, M. [dir.] (1998). *Logement et habitat, l'état des savoirs*. París: La Découverte.
- TELLO, R. (2000). «Planificación de la vivienda y determinaciones socio-culturales». A: PROVANSAL, D. [coord.]. *Espacio y territorio: miradas antropológicas*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- TRILLA, C. [et al.] (1998). «Polítiques d'habitatge a Catalunya». A: GINER, S. (1998). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.

